(کۆمەڵەی تەعالی ژنانی کورد) (1919).. د. فاخر عالی

(کۆمەڵەی تەعالی ژنانی کورد) (1919)،
یەکەمین کۆمەڵەی ڕێکخراوەیی ژنی کورد لە سەدەی بیستەمدا

هەر لە کۆنەوە ڕەگەزی مێینە پێکهاتەیەکی سەرەکی کۆمەڵگەو پێکهێنەری مێژووی جیهان بووە، بەگوێرەی هەلومەرجی سەردەمە مێژوویەکان و جۆرایەتی نەتەوەکان ڕۆڵی خۆیان بینیوە، لە خراپترین و باشترین دۆخدا ڕەگەزی مێینە جێدەستێکی باڵایان هەبووە. وەك ئەوەی لە سەرچاوە مێژوویەکانیشدا تێبینی دەکرێت، بەرەوپێشچوونی ڕۆڵی ئافرەتانیش لەگەڵ ڕەوتی ڕووداوەکاندا بووە، پەرەسەندنە فکری و سیاسیەکانی وڵاتانی جیهان لە چ ئاستێکدا بووبێت، ئافرەتانیش لەژێر ئەو کاریگەریانەدا چالاکی و جوڵانەوەیان ئەنجامداوە. ئافرەتانی کوردیش لەنێو ئەم گۆڕانکاریانەی جیهاندا بێبەش نەبوونە، ڕاستەوخۆ لە دوای ئەو هۆشیاریە سیاسی و نەتەوەییەی کە لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانی سەری هەڵدا، ژنانی کوردیش تێکەڵ بەکارو چالاکی ڕێکخراوەیی دەبن.

سەبارەت بە مێژوو ڕۆژی دامەزراندنی یەکەمین کۆمەڵەی ژنانی کورد چەند بیروبۆچوونێکی جیاواز هەیە، سەرچاوەیەك ئاماژەی بە دوو بۆچوون کردووە، لە بۆچوونێکیاندا دەڵێت: ” یەکەمین کۆمەڵەی ژنانی کورد لە 20 حوزەیرانی 1919 بە ناوی (کۆمەڵەی تەعالی ژنانی کورد) لە ئەستەمبوڵ دامەزراوە، لە هەمان بابەتدا ئاماژە بە ڕۆژی (22 مایسی 1919) دەکات. نووسەر و توێژەرێکی کوردیش بەبێ ئەوەی ڕۆژی دامەزراندنی کۆمەڵەکە دەستنیشان بکات، لە باسکردنی مێژووی دروستبوونی کۆمەڵەکەدا ئاماژە بە وەرزی بەهار دەکات. لەگەڵ هەبوونی ئەم بۆچوونانەدا ڕۆژی 20 حوزەیرانی 1919 لە بێنەو داوەتننامەیەکی فەرمیدا ژنانی کورد لە مەیدانی سوڵتان ئەحمەدی ئەستەمبوڵ کۆدەبنەوە ئاهەنگی دامەزراندن ئەنجام دەدەن. وردەکارییەکانی ئەم مەراسیمە لە ژمارە بیستی گۆڤاری ژیندا بڵاوکراوەتەوە.

کۆمەڵەی تەعالی ژنانی کورد، یەکەمین ڕێکخراوی دیارو ناسراوی ژنانە لە مێژووی کورد دا. دروستبوونی ئەم کۆمەڵەیەی ژنانی کورد لە دوا قۆناغەکانی دەوڵەتی عوسمانیدا بووە، لەو سەردەمدا

ژمارەیەکی زۆری وەقف و کۆمەڵەی ژنان دامەزراون، لە چوارچێوەی ئەو بارودۆخ و گۆڕانکارییانەی کە لە دەوڵەتی عوسمانی بە گشتی و ئەستەمبوڵ بەتایبەتی دروستبووە، ژنانی کورد لە ئەستەمبوڵ بیریان لە دامەزراندنی کۆمەڵەیەکی تایبەت بەخۆیان کردۆتەوە، بۆ مەبەستی دەربڕینی خواست و کێشەکانی خۆیان چالاکییان ئەنجام داوە. لەگەڵ ئەوەی چالاکییەکانی کۆمەڵەکە زۆر بە کەمی تۆمار کراون، جگە لە مەراسیمی کردنەوەی کۆمەڵەکە کە لە گۆڕەپانی سوڵتان ئەحمەد کراوە، چالاکی دیکەی فەرمی هاوشێوەی مەراسیمی دامەزراندن بەرچاو ناکەوێت.
ئەنجوم یامولکی، کە یەکێکبووە لە ئەندامانی کۆمەڵەکە لە خوێندنەوەی مەولودی مەیدانی سوڵتان ئەحمەد دا قسەی کردووە، لە وتارەکەیدا دەڵێت: "پێویستە ژنانی کورد کار بۆ هێنانی عەقڵییەتێکی سەردەمیانە بکەن و هەموو ژنان بە بێ جیاوازی نێوان ڕەگەزی، زمان و ئایین، ئەم خەباتە لە باوەش بگرن". هەر لە وتارەکەیدا ئەنجوم یامولکی دەڵێت: دەرگای کۆمەڵەکە بۆ هەموو ژنان کراوەیە، ئەوانەی دەیانەوێت لە کاری خێرخوازیدا بەشداری بکەن و یارمەتی ئەو ژن و منداڵانە بدەن کە لە "دیپۆرتکردنەوەی ئەرمەنییەکان"دا لەناوچوون، لەم کاتی تەنگانەیەدا باوەش بۆ هەمووان کراوەیە. لە چالاکییەکی کاری خێرخوازیدا لە ساڵی ١٩١٩ کۆمەڵەکە ٢٥٠ منداڵیان لە نەخۆشخانەی شیشلی منداڵانەدا بە بێ بەرامبەر خەتەنەکردن. ئەم وتاردانەی ئەنجوم یامولکی و سونەتکردنی منداڵەکان دوو لە چالاکییە دیارەکانی کۆمەڵەکەن.

کۆمەڵەکە پێڕەوی ناوخۆیان هەیە کە تێیدا مەبەستی خۆیان و ئەو کارە باس دەکەن کە دەیانەوێت بیکەن. لەم میساقەدا چوارچێوەیەک بەو شێوەیە دانراوە کە ئەنکوم یامولکی لە وتارەکەی سەرەتاییدا ئاماژەی پێکردووە. هەر لەم میساقەدا دەردەکەوێت کە کۆمەڵەکە سەرۆک، دوو جێگر، شەش ئەندام، سکرتێر و ژمێریارێکی هەبووە. بە گوێرەی بەڵگەنامەیەکی ساڵی 2017 دا ئاماژە بۆ (ئەمینە خانم) ناوێك کراوە کە سەرۆکی کۆمەڵەکە بووبێت. هەروەها ئاماژە بە ناوی ئەم چەند ئافرەتانە کراوە کە لە بەڕێوەبەرانی کۆمەڵەکە بوونە: (عەدویە بەدرخان، نازلی بەدرخان، زەریفە بەدرخان، سەعادەت بەدرخان، بەلقیس بەدرخان و نەزیرە خانم). شوێنی کۆمەڵەکە لە باڵەخانەی دەمیرجیانی نزیک گۆڕەپانی یەنیدەرمەنی تەعلیمخانە بووە. بە گوێرەی ئەو زانیارییانەی کە دەستکەوتون، وا تێبینی دەکرێت چالاکییەکانی کۆمەڵەکە نزیکەی ساڵێکی خایاندووە. هەروەها هیچ زانیارییەک لەسەر چۆنییەتی کۆتایی هاتنی چالاکییەکانی کۆمەڵەکە لەبەردەستدا نین. بەڵام زانیاری لەسەر داخستنی کۆمەڵەکە هەیە،

ئەم زانیارییەش لە ڕۆژنامەی (زاریا قاستۆکا) کە لە ساڵی ١٩٢٩ لە تفلیس دەرچووە، بڵاوکراوەتەوە، هەواڵێکە بۆ واژۆی کۆمیتەی ژنانی کورد بەم شێوەیەی خوارەوە باس لە داخستنی کۆمەڵەکە دەکات:

“ساڵی ١٩١٩ ڕووداوگەلێکی گەورە ڕوویاندا، کۆمیتەی پێشکەوتنی ژنانی کورد کە بۆ پشتیوانی ڕۆشنبیرانی کورد، لەگەڵ چەند ڕێکخراوێکی ڕۆشنبیری دامەزرا. بۆ ئامانجی بەرزکردنەوەی ئاستی فیکری ژنانی کورد و کارکردن بۆ گۆڕینی باری دارایی، ژیانی کۆمەڵایەتییان و هاوکاریکردنیان دامەزرا بوو، بەهۆی لێپرسینەوەو بەدواداچوونەکانی ناسیۆنالیستەکانی قوستەنتینیە، کارەکانیان زۆری نەخایاندو سەرئەنجام کۆمەڵەکە بۆ هەموو لقەکانیەوە داخرا. لەم کورتە هەواڵەدا وا دەردەکەوێت کە کۆمەڵەکە یەک لقی نەبووەو لقی دیکەشی هەبووە، لە پەیڕەو پڕۆگرامەکانیاندا باس لەوە کراوە کە دەیانەوێت ئەم لقانە بکەنەوە. بەڵام هیچ زانیارییەک لەسەر ئەم لقانە نییە. خاڵێکی دیکەی گرنگ کە لە هەواڵەکاندا دەردەکەوێت، باس لە داخستنی کۆمەڵەکانی ژنان کراوە. لەو سەردەمەدا مشتومڕێکی توند لەسەر دەوڵەتی نەتەوەیی هەبووە، ئیتحاد و تەرەقییەکان جگە لە ناسنامەی تورکی هەموو ناسنامەیەکی دیکەیان ڕەتکردەتەوە، زۆرێک لە کۆمەڵە و ڕێکخراوە سیاسییە نەتەوەییەکان داخراون، هەر کەس و کۆمەڵەیەك چالاکییان ئەنجام دابوایە ڕووبەڕووی سزاکانی وەک: دەربەدەری، زیندانیکردن و لەسێدارەدان دەبوونەوە.

بەشێوەیەکی گشتی دروستبوونی (کۆمەڵەی ژنانی کورد لە ئەستەمبوڵ) (1919) بەرهەمی لێکەوتەکانی دوای جەنگی یەکەمی جیهانی و پەرەسەندنە جۆراوجۆرەکانی ئەستەمبوڵ بووە. ئەو مەبەست و ئارمانجانەی کۆمەڵەکە لە پێناویدا دروستبووە، بۆ ئەو سەردەم وەرچەرخانێکی گرنگ بووە، لەم سەردەمە زووەی مێژووی ڕێکخراوەییدا لە نێو کورداندا هەنگاوێکی بە دیقەت و باکێشە!، چونکە ئەندام و بەڕێوەبەرانی کۆمەڵەکە تێگەیشتنێکی تازەیان بۆ بارودخ و پێشهاتەکان هەبووە، ئەم جۆرە تێگەیشتنەش زادەی ڕووداوگەلێکن کە بەسەر دانیشتوان و نەتەوەکانی دەوڵەتی عوسمانیدا هاتوون.

د. فاخر عالی
زانکۆی سۆران / فاکەڵتی ئاداب / بەشی مێژوو

بۆ زانیاری زیاتر لەسەر ئەم بابەتە بڕوانە ئەم سەرچاوانەی خوارەوە:

Rojda Yıldız, 20 Haziran 1919: Kürt kadınlar ilk örgütünü kuruyor https:// catlakzemin.com/20-haziran-1919-kurt-kadinlar-ilk-orgutunu-kuruyor/7. 2. 2023.

د. جەبار قادر، ژنانی کورد لە مێژوودا. 2023 .2 .7 . https://www.nuche.net/post-271.html.